

Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Samhällskunskap

Jimmy Allansson

Informationskompetens

Elevers hantering av information på internet

Information literacy

Pupils' treatment of information on the internet

Examensarbete 15 hp
Lärarprogrammet

Datum: 2012-01-20
Handledare: Anders Österberg

Abstract

This examination thesis examines the source criticism applied by pupils to text on the internet. On the internet information has been digitalized, and is therefore able to reach people world wide with considerable speed. There is a lot to be gained from this, but it makes for a difficult situation for source criticism. This examination thesis reports on a questionnaire, conducted with pupils in their sixth year of school. The purpose of the questionnaire was to get an insight into pupils' informational seeking behaviour, and more importantly, if they make any critical evaluation of the reliability of the internet-based information

In the literature review, problems regarding criticism of internet-based sources is specified. The literature review also brings up the subject of pupils' information seeking, and how the pupils may critically evaluate the reliability of the informational sources.

Results are somewhat ambiguous. The internet is difficult to navigate, and pupils often resort to search engines to find information. The questionnaire also implies that the pupils may not be very used to searching for information online, but rather use the internet for games and social media. There are some indications of critical thinking. Many of the respondents are aware of the fact that anyone may post information on the internet, and there seems to be a certain scepticism towards online information. The thesis concludes with a discussion on the implications of the results.

Keywords: internet, information seeking, elementary school pupils, source criticism

Sammanfattning

I detta examensarbete undersöks om skolelever är källkritiska till texter på internet.

På internet är information digitaliserad och kan därmed med hög hastighet nå ut till människor i hela världen. Det finns många fördelar med detta, men det ger en komplicerad källkritisk situation. Arbetet innehåller resultatet av en enkätundersökning som genomförts med elever i årskurs 6. Syftet med undersökningen var att få en inblick i hur eleverna söker information, och framför allt om eleverna gör en bedömning av informationens trovärdighet.

I litteratur- och forskningsgenomgången preciseras problemen med att bedöma källors tillförlitlighet på internet. Den tar också upp hur elever söker information på internet, och hur de bedömer trovärdigheten.

Resultatet av undersökningen är inte entydigt. Internet är svårorienterat och för att nå information vänder sig eleverna ofta till en sökmotor. Undersökningens resultat antyder också att eleverna inte är så vana att söka fakta och information på internet, utan använder internet i hög utsträckning till spel och sociala medier. Det finns viss antydning till kritiskt tänkande hos eleverna. Många är medvetna om att det är fritt för alla att publicera texter på internet och det finns tendenser till att ta information på internet med viss skepsis. Arbetet avslutas med en diskussion om slutsatser av resultatet.

Nyckelord: internet, informationssökning, grundskoleelever, källkritik

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Disposition	5
1.4 Begreppsdefinition	5
2. Metod	7
2.1 Undersökningsmetod	7
2.2 Urval	8
2.3 Tillvägagångssätt	8
2.4 Reliabilitet och validitet	10
2.5 Metodproblem	11
3. Litteratur- och forskningsöversikt	13
3.1 Internets framväxt	13
3.2 Fördelar och nackdelar med internet som informationskälla	14
3.3 Informationssökning	15
3.3.1 Den fjärde basfärdigheten	16
3.3.2 Elevers informationssökning och -användning	17
3.4 Källkritik	18
3.4.1 Tid	19
3.4.2 Beroende	19
3.4.3 Äkthet	19
3.4.4 Tendens	20
3.4.5 Trovärdighet	20
3.5 Elevers trovärdighetsbedömning och källkritik	20
3.6 Styrdokument	22

4. Resultat	25
4.1 Internetanvändning.....	25
4.2 Inhämtning av fakta.....	26
4.3 Trovärdighetsbedömning och källkritik	26
5. Diskussion	29
5.1 Internetanvändning.....	30
5.2 Inhämtning av fakta.....	31
5.3 Trovärdighetsbedömning och källkritik	32
5.4 Sammanfattning.....	34

Källförteckning

Bilaga

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Internet och IT växer och utvecklas med en osannolik hastighet och med detta följer både nya möjligheter och hinder. Svenskarna använder internet i hög utsträckning och för många olika ändamål, den årliga rapporten *Svenskarna och internet* visar att 69% av befolkningen använder internet dagligen. Användningen har letat sig ner i åldrarna, hälften av landets treåringar använder idag internet. Vidare visar rapporten att den vanligaste aktiviteten på nätet är att söka information med sökmotorn Google.¹

Informationsflödet på internet är massivt. I och med att information har digitaliserats kan texter på ett helt annat sätt än i tiden före internet hittas, läsas, kopieras och kopplas samman med varandra med hypertextlänkar, och därmed nås av fler människor. Nya tekniska innovationer gör också internet alltmer lättillgängligt och ökar ständigt dess närvaro i det vardagliga livet. Det finns mycket att vinna på utvecklingen, den möjlighet som vi idag har att hålla oss uppdaterade på nyheter och tillägna oss fakta om vitt skilda ämnen var fullständigt otänkbar för tidigare generationer. Det finns dock en mängd problem förbundna med denna närmast gränslösa informationsfrihet. Den enskilda sidan kan kontrollera vad den publicerar, men internet i stort saknar granskande instans. Med samma hastighet som viktig information kan spridas, kan även feluppfattningar, desinformation, vidskepliga föreställningar, antidemokratiska åsikter och rena lögn spridas. Ökade krav ställs nu på människors förmåga att inhämta och bearbeta information, inte minst ställs krav på skolan att undervisa barn och ungdomar på ett sådant sätt att de kan granska och värdera informationen. I den senaste läroplanen för grundskolan Lgr-11 står att läsa att:

Eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.²

För mig som blivande lärare är det inte bara av stort intresse, utan närmast en nödvändighet för att kunna arbeta i linje med läroplanen, att få en uppfattning om hur eleverna orienterar sig i det föränderliga digitala landskapet. Kanske framförallt att utröna om de kan bedöma

¹ Olle Findahl, *Svenskarna och internet 2011* (Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur, 2011), s.8ff

² *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011* (Stockholm: Skolverket, 2011), s.9

trovärdigheten på den information de finner. Internet saknar en tydlig struktur eller hierarki, vilket kan medföra att elever som ska söka information på nätet lämnar över till sökmotorer att sortera texterna. Att en sida dyker upp på en Google-sökning är dock ingen garanti för att den är kontrollerad eller att den inte har en dold agenda. Texten kan dessutom ha traderats i oräkneliga led och källkritik blir svårare då ytterligare tusentals texter kan innehålla samma felaktigheter, eller vara skrivna med samma tveksamma syften. En grundläggande fråga är hur pass medvetna eleverna är om den problematiken.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att få en inblick i om elever kan bedöma trovärdigheten hos den information de finner på internet, samt att få en bild av hur elever går till väga för att komma åt denna information.

Frågeställningarna är:

Hur gör elever för att nå information på internet?

Gör elever någon bedömning av informationens trovärdighet?

1.3 Disposition

I den inledande delen av arbetet presenteras problemområdet och syfte och frågeställningar preciseras. Den andra delen är en metodgenomgång som redovisar hur undersökningen är förberedd och genomförd samt motiverar valet av undersökningsmetod och undersökningsgrupp. Här redogörs också för begreppen reliabilitet och validitet, samt för undersökningens metodiska problem. Del tre är en litteratur- och forskningsöversikt ämnad att ge en teoretisk bakgrund till den undersökning som följer. Den redogör för litteratur som behandlar internet, informationssökning och forskning på elevers informationssökning och kritiska tänkande. Här redovisas också vad styrdokumentet säger om information och källkritik. I del fyra redovisas resultatet av den utförda undersökningen. Del fem utgörs av en diskussion med resultatet av undersökningen som empiriskt underlag. Här kopplas resultatet av undersökningen till bakgrundslitteraturen och det diskuteras vilka slutsatser som går att dra utifrån detta.

1.4 Begreppsdefinition och avgränsning

Information är ett svårfångat begrepp som inte enkelt låter sig sammanfattas. Det är dock nödvändigt med en sådan sammanfattning, då begreppet används frekvent i arbetet. I det frågeformulär som använts i undersökningen uttrycks detta i ordet fakta för att undvika

begreppsförvirring. Information och fakta är dock inte helt synonyma begrepp. *Norstedts svenska ordbok* sammanfattar begreppet information som en mängd fakta av mer eller mindre exakt slag, en upplysning eller underrättelse.³ Enligt *Nationalencyklopedin* är information en generell beteckning för det meningsfulla innehåll som överförs vid kommunikation i olika former. Det konstateras också att det är svårt att dra en strikt gräns mellan information och kunskap. Att motta information innebär att få kännedom om något, därmed är information en nödvändig, men inte tillräcklig, förutsättning för kunskap.⁴

Definitionen är som synes bred, information kan kommuniceras på en mängd olika sätt. Den information som avses i detta arbete är begränsad till den som kommuniceras via det skrivna ordet. Information på internet är förstås snävare än information i allmänhet, men fortfarande brett. I takt med den tekniska utvecklingen har fler kommunikationsformer blivit en självklar del av internet. Informationen på nätet finns i form av text, ljud, bilder och video. Det som först och främst avses i detta arbete är dock information i form av text.

³ *Norstedts svenska ordbok* (Stockholm: Språkdata och Norstedts, 2003), s.475

⁴ *Nationalencyklopedin* (Höganäs: Bra böcker, 1992), s.454

2. Metod

Metoddelen innehåller en beskrivning av tillvägagångssätt i utformningen av undersökningen och ställningstaganden vid denna. Här redovisas undersökningsmetod, förberedelser, undersökningsgrupp, genomförande, bearbetning av resultatet och eventuella fallgropar. Som undersökningsmetod har valts enkätundersökning. Metoden är ett sätt att försöka fånga elevernas perspektiv och få en undersökning som omfattar fler människor än intervju- eller observationsstudie.

2.1 Undersökningsmetod

Till detta arbete användes enkätstudie som undersökningsmetod. Enkäten utformades som ett semistrukturerat frågeformulär, innehållande delvis öppna frågor, delvis frågor med svarsalternativ. För att låta en undersökning omfatta fler människor än vid intervju eller observation kan användandet av frågeformulär vara den relevanta metoden. Svar från en större grupp kan ge mer tyngd åt resultatet och möjligheten att generalisera resultatet blir större än vid intervjustudier med några få personer. Med en enkätundersökning undviks också effekten av omedveten styrning som intervjuaren kan ha på den tillfrågade.⁵

Ett strukturerat frågeformulär innehåller flervalsfrågor. Några givna svar är fastställda på förhand, och respondenten får ta ställning till vilket svarsalternativ som bäst stämmer in på henne/honom. Det finns olika varianter på vilka svarsalternativ som erbjuds. För mindre komplicerade frågor kan man ha ja eller nej som svarsalternativ, ibland ger man respondenten svarsalternativ i form av till exempel en tre- eller femgradig skala.

Ett ostrukturerat frågeformulär innehåller så kallade öppna frågor, på vilka den tillfrågade skriftligen ska formulera sitt svar utan att några svarsalternativ erbjuds.⁶ De öppna frågorna kan motiveras med att respondenterna ges möjlighet att svara friare. Frågor med svarsalternativ kan resultera i att respondenterna måste kompromissa med vad de svarar, eller väljer att inte svara alls, ifall de inte upplever att något av svarsalternativen är korrekta. Med öppna frågor kan respondenterna svara utan att begränsas av den bristande fantasin hos den som utformat alternativen.⁷

Undersökningens frågor var indelade i tre kategorier, internetanvändning, inhämtning av fakta, samt trovärdighetsbedömning och källkritik. I resultatdelen redovisas resultatet av

⁵ Staffan Stukát, *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap* (Lund: Studentlitteratur, 2005), s.42-43

⁶ Stukát, 2005, s.43

⁷ Peter Esaiasson m.fl., *Metodpraktikan* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2007), s.278

undersökningen utifrån dessa tre kategorier. Då detta är en relativt liten undersökning, och många frågor är öppna, är inte resultatet sammanställt i diagram eller liknande. Det som redovisas är framförallt ett urval av de mest relevanta svaren på de öppna frågorna.

2.2 Urval

Undersökningsgruppen utgörs av två parallellklasser i årskurs 6 på en kommunal skola i en medelstor stad i Sverige. Undersökningen omfattar sammanlagt 50 respondenter. Det förväntade antalet var 54, fyra elever var dock frånvarande vid undersökningstillfället på grund av sjukdom och ledighet.

Elever i årskurs 6 valdes som undersökningsgrupp delvis för att 12–13-åringar antas ha utvecklat intellektuella och kognitiva förmågor nog att kunna förstå och reflektera över frågorna, samt kunna uttrycka sig i skrift på en nivå som gör det enkelt att tolka och sammanställa resultatet. Elever i denna ålder kan också förväntas vara förtroagna med IT och internet. Eftersom utbildningen är inriktad mot grundskolans tidigare stadier, var det också givet på förhand att elever på dessa stadier var av intresse att inkludera i undersökningen. Valet av elever i årskurs 6 kan dessutom motiveras med att undersökningsgruppen kan ge en bild av vilka kunskaper elever tillägnat sig efter att ha genomgått grundskolans 1-6. Att just dessa elever valdes är också delvis ett bekvämlighetsurval, skolan och lärare var bekanta sedan tidigare, vilket underlättade kontakter och arrangemang.

2.3 Tillvägagångssätt

Enkäterna utformades med 12–13-åringar i åtanke och genomgick många steg av revidering innan en godtagbar version ansågs ha tagit form. Fokus låg här på att göra frågorna så enkla och begripliga för eleverna som möjligt, och de formulerades om många gånger för att bli mer lättförståeliga. Lärare på en grundskola kontaktades och två klasser i årskurs 6 valdes ut att delta i undersökningen. Frågorna mejlades till lärarna i förväg för möjlighet att upptäcka och åtgärda eventuella brister och utesluta förvirring och felkällor. Under den här fasen formulerades frågorna om en aning för att bli tydligare. Här skulle också testundersökningar ha genomförts för att upptäcka eventuella brister i upplägget, något som fick strykas på grund av ett pressat tidsschema.

Efter uppgjord tid utfördes undersökningen med de två grupperna på sammanlagt 50 elever. Innan eleverna fick möjlighet att fylla i formulären hölls en mindre genomgång av frågorna för att ytterligare förebygga förvirring och felkällor. Genomgången var också ett försök att utesluta normativa svar från respondenterna. Tanken var att även om enkäten är

delvis strukturerad, kan det finnas ett visst mått av att eleverna svarar efter vad de tror förväntas av dem och genom att vara tydlig med vad som efterfrågas och vad syftet med undersökningen är får man förhoppningsvis ärligare svar. Respondenterna informerades om att undersökningen var konfidentiell, vilket också kan verka för att minimera normativa svar. Om eleverna är medvetna om att det inte syns vem som svarat, kan det bidra till att eleverna svarar friare efter eget huvud istället för att de svarar efter vad de tror förväntas av dem.

Även med dessa åtgärder finns det självklart ingen garanti för att inga missförstånd föreligger, eller att respondenterna inte svarar efter upplevda förväntningar. Många respondenter fyllde i enkäten väldigt snabbt, trots att de hade mycket gott om tid till sitt förfogande, vilket skulle kunna innebära att det finns en del svar som är något mindre reflekterade.

Undersökningens frågor var indelade i tre kategorier: internetanvändning, inhämtning av fakta, samt trovärdighetsbedömning och källkritik, och redovisas i resultatdelen utifrån dessa kategorier. Då flera frågor, främst i kategorin trovärdighetsbedömning och källkritik, är öppna och därmed inte är kvantifierbara i samma utsträckning som de strukturerade frågorna redovisas inte samtliga synpunkter som framkommit, utan ett urval görs av de mest väsentliga svaren. Urvalet baseras främst på huruvida resultatet är möjligt att koppla till syfte och frågeställning och vad som framkommit i litteratur- och forskningsgenomgången, och därmed är att betrakta som meningsfullt att beröra i diskussionen. Mer avvikande svar redovisas om de är tecken på brister i upplägget, eller om det är speciellt anmärkningsvärda resultat som kan tillföra något till diskussionen.

Man kan argumentera för att resultatet av undersökningen bör redovisas i form av diagram. Många frågor är utformade med svarsalternativ och resultaten från dessa skulle kunna sammanställas i diagram av något slag. Att visa resultatet av de strukturerade frågorna som en figur istället för i text skulle kunna bidra till att tydliggöra för läsaren. Några sådana diagram förekommer dock inte i resultatdelen, resultatet redovisas i löpande text. Detta kan motiveras med att det främst är elevernas svar på de öppna frågorna som förväntas komma åt deras syn på den källkritiska situationen på internet, och därmed vara av störst intresse för den diskussion som sedan följer. De strukturerade frågorna är självfallet inte oviktiga för syftet och diskussionen, framförallt är fråga 11 synnerligen intressant för att få en bild av elevernas källkritiska inställning.⁸ Att inleda med strukturerade och lättbesvarade frågor är också ett sätt att motivera respondenterna att svara på hela enkäten. Tanken är att om de inledningsvis får

⁸ Se bilaga 1 för enkäten i sin helhet.

några frågor som de kan besvara utan samma krav på reflektion och formulering, kan de gradvis jobba sig fram till de svårare frågorna och är då förhoppningsvis mer motiverade att svara på dessa. De inledande frågorna ger förstås en del intressant information ändå, som redovisas och diskuteras, men då syftet inte primärt är att få statistik på elevers internetvanor och då de öppna frågorna är av främsta intresse, framstod det som överflödigt att sammanställa dessa resultat i diagram.

2.4 Reliabilitet och validitet

Metoden för insamling av information bör kritiskt granskas för att avgöra hur giltigt och pålitligt resultatet är. I det sammanhanget blir reliabilitet och validitet viktiga begrepp. Reliabiliteten är ett mått på hur väl ett instrument eller en metod är utformad för att kunna reproducera resultatet.⁹ Reliabilitet har ibland definierats som en mätningens motstånd mot slumpen. Det handlar om hur noggrann och tillförlitlig en undersökningsmetod är, en reliabel undersökning jobbar med så exakta mätinstrument som möjligt. I en kvalitativ undersökning kan reliabilitetsproblem vara en fråga om huruvida den tillfrågades svar är gissningar eller svar utifrån en vilja att uppfylla förväntningar, eller om den tillfrågade till exempel har en dålig dag och hade svarat på annat vis vid annat tillfälle. Hur den tillfrågade tolkar frågorna och hur bedömarens tolkar svaren är en annan viktig fråga.¹⁰

Validitet är ett svårare och mer mångtydigt begrepp. Hög reliabilitet är en förutsättning för validiteten, men den är inte tillräcklig. Validitet är en fråga om huruvida man undersöker det man tagit sig an att undersöka.¹¹ Validitet är ett problem som uppstår till följd av att forskningen finns på dels ett teoretiskt och dels ett operationellt plan. Frågeställningar och problem formuleras på den teoretiska nivån, undersökningen sker på den operationella nivån. Validitet definieras på något eller några av följande sätt: 1) överensstämmelse mellan teoretisk definition och operationell indikator, 2) frånvaro av systematiska fel, 3) att man mäter det man påstår att man mäter. Problemet består kanske främst i att översätta från teori till empiri; teorin måste kunna operationaliseras. Om man exempelvis ska mäta teoretiska begrepp som makt, demokrati eller socialt kapital har man ett validitetsproblem, då man måste omsätta dessa abstrakta begrepp i operationella indikatorer som är möjliga att mäta empiriskt. Validitetsproblemet ökar när de teoretiska begreppen blir för komplicerade för att översätta i empiriska indikationer som ska stödja teorin. Problemet blir mindre allvarligt om de teoretiska

⁹ Judith Bell, *Introduktion till forskningsmetodik* (Lund: Studentlitteratur, 2006), s.117

¹⁰ Stukát, 2005, s.126

¹¹ Stukát, 2005, s.125

begreppen är förhållandevis okomplicerade och har ett mer direkt förhållande till det som mäts på den operationella nivån. Det ständiga problemet är således om det som undersöks empiriskt är det som påstås på en teoretisk nivå.¹²

Reliabilitets- och validitetsfrågor har ständigt varit närvarande vid utformandet av undersökningen. För att resultatet ska vara tillförlitligt har mycket fokus lagts vid hur frågorna är formulerade, de har kontinuerligt omformulerats med strävan mot att bli så enkla och begripliga för respondenterna som möjligt. Gällande de öppna frågorna blir problemet kring tillförlitlighet bland annat en fråga om huruvida elevernas svar är gissningar eller svar utifrån en vilja att uppfylla upplevda förväntningar. Något som har försökt uteslutas, i den mån det är möjligt, genom en genomgång av frågorna som beskrivs nedan och tydlighet i upplägg och formulering, men som ändå är en risk. Validitetsproblemet är som beskrivet komplext, det är svårt att avgöra om undersökningen kommer åt det som den är avsedd att undersöka. Det kan medges att trovärdighetsbedömning och källkritisk hållning kan vara komplicerade att finna indikationer på. Undersökningen är utformad för att med framförallt de öppna frågorna fånga upp elevernas eventuella källkritiska hållning och trovärdighetsbedömning, genom att ställa frågor hur de uppfattar avsändaren av information på internet och hur de förhåller sig till felaktig information och motstridiga budskap. Eleverna får också möjlighet att uppges faktorer som skulle få dem att tvivla på det budskap de mottar.¹³ En provundersökning hade varit lämpligt för att testa validiteten på undersökningen, men detta fick som tidigare nämnt strykas på grund av ett pressat tidsschema.

2.5 Metodproblem

En nackdel med frågeformuläret är att det inte är lika flexibelt och det inte erbjuder samma möjlighet att gå på djupet som vid en intervju. Vid en intervju kan man ta till vara på tillfällen när oväntad information dyker upp genom att ställa följdfrågor och låta samtalet ta en annan riktning än man kanske hade räknat med under sitt förberedelsearbete. Under en intervju finns möjlighet att följa upp idéer, sondera svar och gå på djupet med motiv och känslor. Detta är något som enkätundersökningen, med sin striktare form, inte erbjuder.¹⁴

Vid utformandet av enkäterna finns således vissa språkliga och strukturella faktorer att ta hänsyn till. Till att börja med är det av vikt att frågorna är noggrant formulerade. Man vill förstås ställa så precisa frågor som möjligt, så de bör vara formulerade på sådant vis att

¹² Esaiasson m.fl., 2007, s.63-65

¹³ Se bilaga 1

¹⁴ Bell, 2006, s.158

mångtydigheten minskar och svarspersonerna förstår vad som menas med frågorna. Språket bör vara fritt från facktermer eller andra kontextbundna ord. Om respondenterna blir förvirrade eller tvekar på en fråga, kan det resultera i att de inte svarar på den. Eftersom det är önskvärt att alla frågor besvaras, bör man sträva efter att undvika oklarheter och förvirring.¹⁵

Vid frågor med svarsalternativ bör man tänka på att ord kan ha olika innebörd för olika personer, och därför ha så exakta svarsalternativ som möjligt. Om man till exempel frågar hur mycket tid en elev lägger på studier och låter dem svara på en tregradig skala med alternativen ganska mycket – lagom – ganska lite, har man inget resultat av värde. Ganska mycket är inget fastställt kvantitetsmått, det kan betyda helt olika lång tid beroende på vem man frågar.¹⁶

Vid öppna frågor är det förstås mycket viktigt att frågan är formulerad så att ingen förvirring föreligger. Alla svarspersoner är inte heller lika intresserade av att formulera och skriva svar, vilket kan ge en oönskad brist på representativitet.¹⁷ Sammanställning av undersökning med öppna frågor kan också ge vissa problem, då någon form av tolkning av svaren måste göras.¹⁸ Här finns en risk för bias,¹⁹ omedvetet kan man tolka resultaten för att de ska passa teori och förutfattade meningar. Man får vara kritisk och vaksam på sin tolkning, så att resultatet inte presenteras på ett sådant vis att stor vikt läggs vid det som bekräftar en uppfattning, medan man bortser från sådant som motsäger uppfattningen. Risken är förvisso större vid intervjuer och observationer, då man har högre potential att påverka och där resultatet i högre grad utsätts för tolkning, men finns även i en enkätundersökning när frågorna är öppna formulerade och svaren till viss del måste tolkas.²⁰

Då undersökningen var relativt liten, är underlaget klen för att dra några allmänna slutsatser utifrån den. Undersökningsgruppen utgör inget tvärsnitt av elever i årskurs 6, det kan självfallet finnas strukturer, trender och attityder som påverkar resultatet i just den här gruppen. I en annan grupp hade resultatet kunnat bli annorlunda. Det finns därför anledning att vara reserverad inför att dra några alltför långtgående slutsatser i resultat- och diskussionsavsnitten.

¹⁵ Bell, 2006, s.138

¹⁶ Bell, 2006, s.140

¹⁷ Esaiasson m.fl., 2007, s.277

¹⁸ Bell, 2006, s.139

¹⁹ Det förefaller inte finnas något ord på svenska som riktigt motsvarar engelskans bias, men det översätts ibland med skevhet. Definitionen av bias innefattar förvrängning av omdöme, förstärkning av förutfattade meningar och otillbörlig påverkan. Denna skevhet i utförande och tolkning kan bero på många faktorer, ofta att man har ett starkt personligt engagemang i det som undersöks. Bell, s.167

²⁰ Bell, 2006, s.167-168

3. Litteratur- och forskningsöversikt

3.1 Internets framväxt

Det grundläggande för internet är att det sammanlänkar oräkneliga nätverk i ett flexibelt system med vad som kallas en öppen arkitektur, något som gör det möjligt för digital information att cirkulera mellan alla de datorer som är uppkopplade.²¹

Internets ursprung går att spåra till de så kallade ARPA-näten (Advanced Research Projects Agency Network), som kopplade ihop datorer på amerikanska universitet i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. I ARPA-näten användes för första gången funktioner som vi idag tar för självklara, som e-post och filöverföring. ARPA-näten kopplades så småningom ihop med varandra till ett nätverk av nätverk, och under 1980-talet kom begreppet internet i omlopp. Internet nådde ut till en bred allmänhet efter att den första webbläsaren Mosaic introducerats 1993, eftersom denna väsentligt underlättade sökning och presentation av information på internet. I och med detta uppstod det så kallade World Wide Web.²² I Sverige fanns universitetsnätverket SUNET från slutet av 1970-talet. Runt 1990 kom förslag på ett kommersiellt svenskt internet som först ratades av Televerket och senare förverkligades av Comviq. Under andra hälften av 90-talet växte internetanvändandet i Sverige radikalt.²³

World Wide Web kan beskrivas som en enorm fulltextdatabas innehållandes många miljarder dokument. Med sökmotorer kan man via sökord hitta det man söker efter i databasen och i och med att dokumenten är korsrefererade med hyperlänkar finns alltid möjligheten att söka sig vidare till ny information.²⁴ Detta hypertextläsande ses av många som en upplösning av den linearitet som kännetecknar textläsande. Snabbheten i hypertextläsandet verkar också göra läsare otåligare och ge upphov till allt kortare texter, menar vissa kritiker.²⁵

Medieutvecklingen och utvecklingen av internet har gett oss en ny mediesituation likväl som en ny källsituation, menar Martin Lindqvist och Peder Söderlind, vi har med hjälp av nätet tillgång till fler källor från fler platser runt om i världen än tidigare. Informations- och

²¹ Peter Dahlgren (red.), *Internet, medier och kommunikation* (Lund: Studentlitteratur, 2002), s.19-21

²² Det kan förtydligas att World Wide Web och Internet inte är synonyma begrepp. World Wide Web är det system med dokument sammanlänkade med hyperlänkar som visas som hemsidor i en webbläsare. Internet är som beskrivet det globala nätverk av nätverk som gör informationsöverföringen möjlig, och är en förutsättning för systemet. Då andra tjänster på internet inte är av intresse för det här arbetet, och dessutom ofta beroende av www, är det information på World Wide Web som i fortsättningen huvudsakligen avses då begreppet internet, alternativt nätet, används. <http://www.w3.org/TR/webarch/>, 2011-12-06

²³ Maria Kihl & Jens Andersson, *Internet* (Lund: Studentlitteratur, 2008), s.12-15

²⁴ Louise Limberg m.fl., *Informationssökning och lärande – En forskningsöversikt* (Stockholm: Skolverket, 2002), s.59

²⁵ Dahlgren (red.), 2002, s.26

medieanvändandet har blivit globalt orienterat. Sida vid sida finns olika genrer, olika typer av information av olika kvalitet och för olika ändamål, som alla nås med den uppkopplade datorn. Emellanåt har forskare oroat sig för att informationen som görs tillgänglig via internet, med den inbyggda brist på kvalitetskontroll som finns på nätet, är fragmentiserad och omöjlig att skapa sammanhang ur. En del röster har till och med hävdats att majoriteten av det material som finns på internet är skräp, svammel, trams och vidskepelser. Författarna går inte så långt som att hävda detta, utan menar att internet bara är den tekniska konstruktion som gör informationsöverföringen möjlig. Du väljer vad du vänder dig till på nätet, vetenskap eller vidskepelse. Du måste bara lära sig att skilja på vad som egentligen är vad: ”En mångfacetterad och disparat mängd informationskulturer sida vid sida skapar utmaningar vid användningen av informationen”.²⁶

3.2 Fördelar och nackdelar med internet som informationskälla

Datorn är inte ett redskap i någon traditionell bemärkelse, skriver Patrick Herwall. Den internetuppkopplade datorn erbjuder en uppsjö handlingsalternativ. Från skolans synvinkel är detta problematiskt, eftersom möjligheten till kontroll över elevens aktivitet och kunskapsutveckling anses reducerad.²⁷

Fördelen med internet är att mycket information finns tillgänglig för alla med en uppkoppling. Det finns betydligt mycket mer information att hämta än vad som har varit tillgänglig före internets inträde, och den är lättåtkomlig. Har man ett specialintresse lär man sig snart hur information om detta ska nås och det finns all möjlighet att förkovra sig.²⁸

Ordet oöverskådlig används ofta om informationen på internet, menar Lindqvist och Söderlind, och känslan av oändlighet gör att vi förhåller oss på ett annat sätt till det än i en bekant och ändlig miljö. När vi letar information i en bekant miljö kan vi följa en logisk struktur och orientera oss, om miljön verkar för komplex eller oöverskådlig ger vi upp det orienterande beteendet. Vi överlåter åt någon annan, till exempel en sökmotor, att orientera åt oss.²⁹

På internet samsas den värdefulla informationen och skräpet sida vid sida, menar Leth och Thurén. Också de använder ord som oöverskådligt och vildvuxet för att beskriva informationsutbudet på internet. På nätet finns inte informationen strukturerad, man måste

²⁶ Martin Lindqvist & Peder Söderlind, *Informationskompetens* (Stockholm: Santérus förlag, 2009), s.74-75

²⁷ Patrik Herwall, *Barn@com* (Stockholm: HLS Förlag, 2003), s.111

²⁸ Göran Leth & Torsten Thurén, *Källkritik för Internet* (Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar, 2000), s.31

²⁹ Lindqvist & Söderlind, 2009, s.32

söka den. På en sökning kan man sedan få tusentals träffar att sovra bland. En av de största skillnaderna mellan internet och traditionell media, som till exempel en nyhetstidning, är att det på internet saknas vad som kallas en gatekeeper – någon som sällar bort den information som inte anses värd att förmedla till allmänheten. Informationssökaren är utelämnad till sitt eget omdöme, ingen auktoritet kan avgöra vad som är trovärdigt eller inte. Ett annat problem författarna beskriver är att internet också är i ständig förändring. Om man hänvisar till en källa på nätet är det inte alls säkert att den går att återfinna vid ett senare tillfälle, innehållet kanske har förändrats eller webbplatsen raderats.³⁰

Digital information kan snabbt kopieras och mångfaldigas, och den kan färdas över världen på några sekunder. Snabbheten och enkelheten är en bekvämlighet som också möjliggör att felaktigheter, missuppfattningar och rena lögner kan spridas med maximerad hastighet. Risken för trädning av informationen är uppenbar, på en timme kan en felaktig uppgift ha publicerats på hundratals nätsidor och passerat genom oräkneliga led. När vi använder en söktjänst får vi upp en träfflista med information av alla möjliga slag, med olika avsändare och intentioner. Det är upp till sökaren att sätta informationen i ett sammanhang, och detta kräver intellektuellt arbete.³¹

En viktig skillnad mellan internet och bibliografiska databaser är att det på internet inte finns något krav på att ett dokument ska var sökbar genom bruket av ett standardiserat eller kontrollerat vokabulär. Den som publicerar ett dokument på nätet väljer själv ord för att beskriva det. Den kommersiella potentialen gör att man ibland förser sina webbplatser med irrelevanta söktermer för att få dit fler besökare. Elever kan därmed få sökträffar som är irrelevanta för deras frågeställning, och som istället har en kommersiell eller ideologisk agenda.³²

3.3 Informationssökning

Informationssökning är ett forskningsområde inom biblioteks- och informationsvetenskapen, som rör människors sökning och användning av information. Eftersom förståelse av informationssökning i sociala och institutionella sammanhang är av intresse, är skolan en av de arenor som ofta är i blickfånget för forskningen. Inte heller informationssökning är ett enkelt begrepp att definiera, att särskilja informationssökning från användning av information

³⁰ Leth & Thurén, 2000, s.10-11

³¹ Lindqvist & Söderlind, 2009, s.82

³² Limberg m.fl., 2002, s.60

är inte oproblematiskt, de är tätt sammanvävda sidor av informationsinhämtandet i samband med komplexa inlärningsuppgifter.³³

Roger Säljö ställer sig frågan hur man går från information till kunskap när informationen blir överskådlig. Hur väljer, värderar och organiserar man informationen för att göra den relevant i olika sammanhang? Informationsbitarna är disparata, men på något sätt måste man skapa ett sammanhang för att resultatet ska bli användbart och produktivt i social praktik. Färdigheter att kunna sammanfatta, kondensera och kritiskt utvärdera kommer bli allt viktigare förmågor i vårt informationssamhälle. Kraven på förmåga att analysera texter på det här viset har förstås funnits även tidigare, men utvecklingen av kritiska förmågor blir allt viktigare när informationsflödet ökar och dess kvalitet kraftigare skiftar.³⁴

Undervisning och lärande där eleverna nyttjar olika informationskanaler för att svara på en problem- eller frågeställning har blivit vanligare i takt med att datortekniken har brett ut sig, menar Limberg och Folkesson. Förmågan att effektivt kunna söka och nyttja information benämns ofta information literacy, eller informationskompetens på svenska. Vad som konkret ingår i begreppet är inte helt enkelt att utröna, men författarna nämner att det centrala är att kunna söka, finna, värdera och använda informationskällor på ändamålsenligt och effektivt sätt.³⁵

3.3.1 Den fjärde basfärdigheten

Stig-Roland Rask introducerade med skriften *Med eller utan filter* 1999 begreppet den fjärde basfärdigheten. Han menade att förmågan att hantera det enorma informationsflödet i vårt samhälle skulle bli en fjärde basfärdighet vid sidan av de etablerade basfärdigheterna läsa, skriva och räkna. Han sammanfattade denna förmåga i färdigheterna söka och samla, sälla och sovra, sortera och strukturera.³⁶ Den fjärde basfärdigheten blev snabbt ett välkänt begrepp, menar AnnBritt Enochsson, men vägen till att i praktiken veta hur man ska arbeta med sökning och värdering av information på internet har inte varit en självklarhet.³⁷

I *Informationssökning och lärande* konstaterar man att information på webben inte garanterar en positiv effekt på lärandet, utfallet beror på ett antal faktorer: hur materialet presenteras i förhållande till uppgiftens krav, användarens egenskaper, syfte, användning av

³³ Louise Limberg & Lena Folkesson, *Undervisning i informationssökning* (Göteborg: Valfrid, 2006), s.18

³⁴ Roger Säljö, *Lärande i praktiken* (Stockholm: Norstedts akademiska förlag, 2008), s.242

³⁵ Limberg & Folkesson, 2006, s.11-13

³⁶ Stig-Roland Rask, *Med eller utan filter* (Stockholm: Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, 1999), s.12, 15

³⁷ AnnBritt Enochsson, *Internetsökningens didaktik* (Stockholm: Liber, 2007), s.11

sökstrategier och förståelse av uppgift.³⁸ I sin undersökning ser Gunilla Jedeskog att den information som inhämtas sällan bearbetas. Förhållandevis mycket tid ägnas åt sökande, ämnesstoffet hamnar i bakgrunden och sökningarna ges ett värde i sig. Slutresultatet tenderar att bli tidsödande internetsökning utan att den fjärde basfärdigheten utvecklas. Om tiden används främst till att söka och sammanställa information, riskerar bearbetning av materialet att bli eftersatt. Det finns risk, menar hon, att den fjärde basfärdigheten till och med kan komma att ges mindre utrymme i undervisningen än före internets intåg.³⁹

3.3.2 Elevers informationssökning och -användning

Forskning kring informationssökning och -bearbetning har bedrivits sedan 1960-talet, skriver Enochsson. Forskningen kring barns informationssökning har i regel skett i laboratoriemiljö där barnen sökt i databaser. Resultatet från den typen av forskning visar att äldre och mer datorvana barn har lättare för sökning med sökord, men att kraftiga variationer förekommer beroende på sökämne och gränssnitt. Det som framkommit är oftast hur barn söker, inte så mycket varför de söker på det sättet de gör.⁴⁰

Rapporten *Textflyt och sökslump* är en sammanställning av forskning om elevers informationssökning och -hantering. I flera studier där elever använde internet för att hitta fakta kunde texterna beskrivas som klippta och klistrade. Det var reproducerade texter, sammansatta genom att lappa ihop textstycken kopierade från en eller flera källor. Eleverna hade inte bearbetat informationen, men ansåg ändå att de hade producerat egna texter. Studierna visar vidare att eleverna tenderar att söka ett rätt svar, även om frågorna är öppna i sin formulering för att uppmuntra till mer reflekterat lärande. Vissa studier pekar på att eleverna helt enkelt anpassar ämnet för uppgiften efter vilken information de hittar på internet. Flera undersökningar pekar på att elever föredrar att söka genom att skriva i sökrutor hellre än att klicka sig igenom ämnehierarkier i kataloger.⁴¹

Informationssökning med dator och internet ställer nya krav på elever, enligt Gunilla Jedeskog. Kraven som ställs på eleverna handlar både om att kunna hantera tekniken, likväl som de intellektuella utmaningarna med att bearbeta informationen. För många elever blir kraven för höga, om de har ett behov av tydlig struktur beträffande uppgifters innehåll och arbetssätt kan det stora ansvar som åligger eleven begränsa möjligheten till ett meningsfullt

³⁸ Limberg m.fl., 2002, s.61

³⁹ Jörgen Nissen (red.), *Säg IT – Det räcker* (Stockholm: Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, 2002), s.131-132

⁴⁰ Enochsson, 2007, s.40

⁴¹ Alexandersson m.fl., *Textflyt och sökslump* (Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, 2007), s.12-13

lärande.⁴² Mycket forskning pekar på att arbetssättet med självständig informationssökning och -användning gynnar endast de högpresterande eleverna. De elever som behöver mycket stöd förlorar på det. Lars Naeslund menar att hans observationer, tidigare studier och teori ”ger stöd åt slutsatsen att prestationsklyftorna mellan eleverna ökar med den här pedagogiken”.⁴³ Slutsatserna som författarna till rapporten drar av forskningen är att informationssökning och självständig kunskapsutveckling kan slå väl ut, men det kräver starka stödstrukturer med aktiv interaktion mellan elever och lärare.⁴⁴

Limberg och Folkesson noterar att elever inte i någon hög utsträckning analyserar och reflekterar över inhämtat material. Författarna drar slutsatsen att undervisning i informationssökning behöver fokusera mer på elevers utveckling av källkritiskt tänkande, förmåga att bedöma en källas relevans för uppgiften och förmåga att bearbeta källor för att tillskansa sig kunskap.⁴⁵

3.4 Källkritik

Internet är i många avseenden ett nytt sorts medium. Det innebär nya oanade möjligheter att komma åt information, men internet gör det också nödvändigt för oss att aktivt göra källkritiska bedömningar. Dels utifrån de klassiska kriterierna men också under nya förutsättningar.⁴⁶

Leth och Thurén presenterar den traditionella källkritikens beståndsdelar och utökar den med kriterier för källkritik för information på internet. Källkritik som metod utvecklades inom historievetenskapen för att utröna vilka källor som kunde ge välgrundad kunskap. Historikerna hade erfarenhet av förfalskade historiska dokument och alla källor var inte att betrakta som likvärdiga. Denna källkritikens huvudsyfte, att utröna vilka källor som ger mest kunskap om verkliga förhållanden, gäller även för källkritik på internet. Dock måste tankegångarna modifieras något. Den traditionella källkritiken har sysselsatt sig i hög grad med att spåra den ursprungliga källan, den så kallade primärkällan, men de källkritiska problemen på internet handlar många gånger om hitta källor som inte är primärkällor, men ändå adekvata.⁴⁷

⁴² Nissen (red.), 2002, s.128-129

⁴³ Alexandersson m.fl., 2007, s.13

⁴⁴ Alexandersson m.fl., 2007, s.14

⁴⁵ Limberg & Folkesson, 2006, s.8-9

⁴⁶ Lindqvist & Söderlind, 2009, s.85

⁴⁷ Leth & Thurén, 2000, s.18-19

3.4.1 Tid

I den traditionella källkritiken står tidskriteriet för ett hänsynstagande till den mänskliga glömskan. Ju mer tid som passerat mellan en händelse och utsagor om denna, desto mer anledning att förhålla sig kritisk till vittnesmålen. På internet finns en annan tidsaspekt att förhålla sig till, menar författarna. Information uppdateras kontinuerligt och har inte uppgifterna uppdaterats kan fakta som presenteras vara föråldrad eller rent av felaktig. För att komplicera ytterligare framhåller de att en uppdatering av webbplatsen inte nödvändigtvis innebär att uppgifterna är reviderade. Den senaste uppdateringen kan ha varit något helt annat, till exempel en grafisk ändring av logotyp eller meny.⁴⁸

3.4.2 Beroende

I källkritiken granskar man huruvida en utsaga har traderats, gått i flera led, eller om den är primärkällan. På internet är det vanligt att uppgifter traderas, text på en webbplats bygger på uppgifter från en annan webbplats, som i sin tur kan ha hämtat uppgifter från en tredje källa, och så vidare. På vägen kan innehållet ändrats, uppgifter lagts till och dragits från. Innebörden kan därför ha blivit en annan än den ursprungliga. Om uppgifter i en text är osannolika eller kontroversiella, bör uppgifter därför stärkas av minst två oberoende källor. På internet finns dock en svårighet i att jämföra källor, då många webbplatser hämtar information från samma källa. Om texterna är iögonfallande lika varandra, kan det finnas anledning till skepsis. Då bör en annan oberoende källa kontrolleras.⁴⁹

3.4.3 Äkthet

Avslöjande av förfalskningar tillhör den traditionella källkritikens repertoar. Det är viktigt att vara säker på att en källa är vad den utger sig för att vara. Tidigare har förfalskningar varit relativt lätta att avslöja, menar författarna, men i och med att informationen har digitaliserats är skiljelinjen mellan äkta och falsk inte lika tydlig. I både bilder och texter kan ändringar göras utan att den syns några spår. På internet är det enkelt att lägga ut en sida som utger sig för att vara något annat än den i själva verket är. Ett vetenskapligt institut kan i själva verket vara en religiös sekt, och så vidare. Det kan vara svårt att avgöra i vilket syfte webbsidan har upprättats.⁵⁰

⁴⁸ Leth & Thurén, 2000, s.23

⁴⁹ Leth & Thurén, 2000, s.23-24

⁵⁰ Leth & Thurén, 2000, s.24-25

3.4.4 Tendens

Om någon har egenintresse i sak kan denne misstänkas för att ha gjort ett tendentiöst urval. Det innebär att fakta inte redovisas med intention att vara objektiv, utan att ett urval gjorts som vinklar den för att bättre passa intresse och syfte. Detta kan innebära att man överbetonar eller underbetonar vissa fakta, utelämnar andra obehagliga fakta, eller manipulerar med känsloladdat eller vilselädande språk. Detta brukar uttryckas i en källkritisk regel som lyder att ”den källa som har intresse av att ljuga eller förvränga sanningen måste också misstänkas för att göra det”.⁵¹ Tendentiösa källor finns förstås på internet såväl som på annat håll. Författarna nämner webbplatser tillhörande politiska partier, intresseorganisationer och företag som exempel. Nätplatser upprättade i kommersiella syften kan givetvis förväntas gynna dessa intressen, men det behöver inte per definition betyda att fakta på kommersiella sidor är otillförlitliga.⁵²

3.4.5 Trovärdighet

Trovärdighet är ett komplicerat begrepp som inte enkelt låter sig definieras. Några kriterier för vad som skänker ett dokument trovärdighet kan dock ställas upp. En text som inte har något att dölja, kan redovisa mer om upphovet. Om källan i hög utsträckning redovisar författaren med namn, titel, ställning och organisation ökar trovärdigheten. Vidare kan man se om textens tillkomstdatum och kontaktuppgifter med upphovsman eller -organisation redovisas. Källans förhållande till kända och respekterade organisationer och författarens ställning bland andra i samma fält ger också indikationer på legitimiteten. Bevis för att uppgifter genomgått kvalitetskontroll, att fler har tagit del och godkänt påståendena, stärker trovärdigheten. På internet är problemet den väldiga mångfalden av texter. Vid sökning kommer med nödvändighet de flesta av träffarna rensas bort, de flesta äger inte tillräcklig trovärdighet för att användas som källa.⁵³

3.5 Elevers trovärdighetsbedömning och källkritik

Patrick Herwall ser i sin undersökning av svenska barns IT-vanor att många barn i viss mån har uppfattat att det är mer pålitligt att söka information i litteratur än på nätet. Internet är dock det eleverna oftast vänder sig till för information, att det går snabbare och att fakta är mer lättillgängligt nämns som orsaker till detta. En elev ger uttryck för problematiken då hon

⁵¹ Leth & Thurén, 2000, s.26

⁵² Leth & Thurén, 2000, s.26-27

⁵³ Leth & Thurén, 2000, s.31

påpekar att ”det är säkrare att leta i böcker än på datorer”, detta eftersom ”nästan vem som helst kan ju gå in och skriva något”. Detta får ses som en förhållandevis kritisk hållning i sammanhanget, menar Herwall. Hos yngre barn visar undersökningen antydande till en mer bekymmerslös attityd: på internet har man möjlighet att lära sig mer, om fröken inte har förklarat tillräckligt bra kan man vända sig till nätet som vet mer.⁵⁴

Enochsson har studerat internetanvändande hos elever i grundskolan. Hon ställde bland annat frågor om hur eleverna såg på trovärdigheten på internet. Många elever var medvetna om det faktum att vem som helst kunde lägga ut text på internet, en del trodde att man fick be om lov, de föreställde sig alltså det fanns någon form av granskande instans. Däremellan fanns hela skalan. På frågan om varför man publicerar sin text på internet uppgav eleverna olika skäl, för att delge andra information, för att man tycker att det är roligt, för att bli känd eller få uppmärksamhet, göra reklam för att kunna tjäna pengar.⁵⁵ Enochsson såg exempel på att elever redan tidigt kunde reflektera över trovärdigheten och att det i de fallen berodde på att läraren låtit dem ta tid, diskutera och reflektera.⁵⁶

På frågan om det är viktigt att veta vem informationen kommer ifrån svarade många elever att de tyckte det var viktigt att fundera på vem som var upphovsman till en sida om det var ”dumma saker”, vad exakt som avses är svårt att veta, men något som kan misstänkas vara olagligt verkar vara en sådan sak.⁵⁷ En del elever uttryckte en klar uppfattning om att det är många olika personer som lägger ut sidor på internet och att dessa inte alltid har lovvärda intentioner.

Dessa elever var alltså medvetna om att man kan vinkla och bedra på internet, men många gav också uttryck för tanken att om det finns på nätet, är det antagligen sant. Vissa menade att man visst kan fara med osanning på chatter och liknande, men att det som fanns på faktasidor ändå var sanningenligt. De medgav samtidigt att de inte funderat särskilt mycket på det.⁵⁸ Vissa elever gav överhuvudtaget inte uttryck för reflektion över sanningshalten på internet, vissa har en uppfattning om att man bara får lägga upp det som faktiskt är sant. De uppfattar det i termer av rätt-och-fel, antingen är något sant eller så är det inte det. Uppfattningen att internet på något vis skulle vara censurerat ser Enochsson som en tydlig tilltro till auktoriteter.⁵⁹ Några få elever gav uttryck för en lite djupare reflektion. En pojke menar att det

⁵⁴ Herwall, 2003, s.40-41

⁵⁵ Enochsson, 2007, s.61-62

⁵⁶ Enochsson, 2007, s.22

⁵⁷ Enochsson, 2007, s.64

⁵⁸ Enochsson, 2007, s.64-66

⁵⁹ Enochsson, 2007, s.76

kan uppstå problem med att vem som helst kan lägga upp en sida då ”man kan se alla sidor på hela världen...”, men i hela världen finns inte samma villkor, ”I Iran finns ju andra lagar”, som han uttrycker det.⁶⁰

I *Textflyt och sökslump* refererar man bland annat till en undersökning av Hirsch angående tioåringars bedömning av information. Hirsch fann att eleverna var engagerade och noga med att värdera sina sökresultat. Eleverna i undersökningen bedömde relevansen efter tre kriterier: innehåll, att texten handlar om det ämne eleven arbetar med, att det är för eleven tidigare okänd information, och huruvida de trodde att informationen kunde intressera kamrater. Eleverna tog liten hänsyn till en källas auktoritet och ifrågasatte inte tillförlitligheten.⁶¹

Författarna konstaterar att forskningen ger indikation på att en källkritisk hållning inte utvecklas av sig själv utan bör uppmärksammas som något att lära sig i anslutning till det undersökande arbetssättet. Informationssökning i inlärningsommanhang är förenat med vissa problem, kopplade till inlärningsuppgifternas karaktär och elevernas kunskaper om webbverktyg, och hållningen till informationssökning som att hitta rätt svar. Andra aspekter i processen att omsätta information till kunskap lyfts fram som problematiska, som värdering av källor och bearbetning av information. Samtidigt pekar forskarna ibland på brister i observerad undervisning. Huvuddelen av redovisade studier brister i att utreda hur eleverna förvaltar informationen och vad de i slutändan har lärt sig genom sina självständiga arbetsuppgifter.⁶²

3.6 Styrdokument

När detta skrivs har Lgr-11 varit rådande läroplan i inte mer än en termin, forskning som refereras till är gjord med Lpo-94 som gällande styrdokument. I Lpo-94 uttrycks kravet på informationshantering och kritiskt granskning på följande vis:

Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.⁶³

⁶⁰ Enochsson, 2007, s.80

⁶¹ Alexandersson m.fl., 2007, s.14

⁶² Alexandersson m.fl., 2007, s.15

⁶³ *Lpo-94 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmen* (Stockholm: Skolverket, 2009), s.5

Detta går igenom i den gemensamma kursplanetexten för de samhällsorienterade ämnena, där det tydligare framgår att det handlar om digital information:

Genom att orientera sig i olika informationsmiljöer och använda olika informationskällor får eleverna insyn i de möjligheter och problem som IT-samhället medför. Att söka, granska, välja, strukturera, kritiskt värdera, integrera och redovisa information på skilda sätt [...] är centralt i de samhällsorienterade ämnena.⁶⁴

Således var inte behovet av elevers förmåga att hantera information och tänka kritiskt något som förbisågs i den äldre läroplanen.

I Lgr-11 uttrycks det enligt följande:

Eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.⁶⁵

Det skiljer alltså ingenting i formuleringen av de allmänna kraven i läroplanstexten. Däremot menar vissa granskare att krav på förmåga att hantera information och kritiskt granska i högre grad genomsyrar kursplaner och betygskriterier för Lgr-11. Göran Svanelid redovisar i en artikel slutsatser efter en genomgång av Lgr-11:s kursplaner för grundskolan. Han ser att fem förmågor går igenom i de flesta kursplaner och dominerar de så kallade långsiktiga målen och kunskapskraven. Förmågorna som kursplanerna premierar är analysförmåga, kommunikativ förmåga, metakognitiv förmåga, förmåga att hantera information, samt begreppslig förmåga. Förmåga att hantera information är alltså en av de förmågor som betonas i nya kursplanerna, och definieras av Svanelid som söka, samla, strukturera/sortera och kritiskt granska information, skilja mellan fakta och värderingar, samt avgöra källors användbarhet och trovärdighet.⁶⁶ Då Lgr-11 är strukturerad på annat vis än den äldre läroplanen finns ingen gemensam kursplan för de samhällsorienterade ämnena, kursplanen för samhällskunskap får

⁶⁴ *Lpo-94 Grundskolans kursplaner och betygskriterier* (Stockholm: Skolverket, 2000), s.68

⁶⁵ Skolverket, 2011, s.9

⁶⁶ Göran Svanelid, *The Big 5* (publicerad i Pedagogiska magsinet nr4, 2011), s.20-21

här utgöra exempel.⁶⁷ I kursplanen för samhällskunskap är det formulerat som att ett av syftena med ämnet är att:

Undervisningen ska ge eleverna verktyg att hantera information i vardagsliv och studier och kunskaper om hur man söker och värderar information från olika källor. Genom undervisningen ska eleverna också ges förutsättningar att utveckla kunskaper om hur man kritiskt granskar samhällsfrågor och samhällsstrukturer.⁶⁸

Detta, samt att eleven ges förutsättning att utveckla sin förmåga att ”söka information om samhället från medier, Internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet”.⁶⁹

I kunskapskraven för betyg E i samhällskunskap för årskurs 5 ingår att:

Eleven kan söka information om samhället och använder då olika källor på ett i huvudsak fungerande sätt och för enkla resonemang om informationens och källornas användbarhet.⁷⁰

Sammanfattningsvis kan konstateras att Lgr-11 i hög grad betonar förmågan att hantera information, kritiskt granska och skilja mellan värdering och fakta, men att kraven har funnits, om än annorlunda formulerat, även i Lpo-94.

⁶⁷ Det finns visserligen för årskurs 1-3 formulerat ett centralt innehåll och kunskapskrav som är gemensam för alla de samhällsorienterade ämnena. För högre stadier, som är av intresse här, finns dock ingen sådan gemensam kursplanstext.

⁶⁸ Skolverket, 2011, s.199

⁶⁹ Skolverket, 2011, s.200

⁷⁰ Skolverket, 2011, s.205

4. Resultat

Här presenteras resultatet av den genomförda enkätundersökningen, vilket ligger till grund för slutsatser och diskussion. Undersökningens frågor var indelade i tre kategorier: internetanvändning, inhämtning av fakta samt trovärdighetsbedömning och källkritik, och redovisas här utifrån dessa kategorier. Då flera frågor, främst i kategorin trovärdighetsbedömning och källkritik, är öppna och därmed inte kvantifierbara i samma utsträckning som de strukturerade frågorna, redovisas inte samtliga synpunkter som framkommit, utan ett urval görs av de mest väsentliga svaren. Urvalet baseras främst på huruvida resultatet är möjligt att koppla till syfte och frågeställning och vad som framkommit i litteratur- och forskningsgenomgången, och därmed är att betrakta som meningsfullt att beröra i diskussionen. Mer avvikande svar redovisas om de är tecken på brister i upplägget, eller om det är speciellt anmärkningsvärda resultat som kan tillföra något till diskussionen. Resulten sammanställs inte heller i diagram trots att många frågor är kvantitativa, detta då det främst är elevernas svar på de öppna frågorna som förväntas komma åt deras syn på den källkritiska situationen på internet och därmed vara av störst intresse för den diskussion som följer.

4.1 Internetanvändning

Eleverna i undersökningen är frekventa internetanvändare, en majoritet av respondenterna använder internet dagligen. 24 av de 50 tillfrågade uppger att de använder internet flera gånger per dag och 16 uppger att de använder internet en gång om dagen. 8 elever uppger att de använder internet 2-4 gånger i veckan och endast 2 elever svarar en gång i veckan. Spel och sociala medier dominerar internetanvändandet, men många elever uppger att de även använder internet för att hitta fakta och information (här hade eleverna möjlighet att kryssa mer än ett svar). Flera elever använde det öppna alternativet för att tala om att de använder streamingtjänster för video och musik, till exempel Youtube, Spotify och webb-tv, något som negligerats vid utformandet av frågeformuläret. På frågan hur eleverna lärde sig att använda internet svarar många genom föräldrar och syskon eller på egen hand. Endast två elever uppger att de lärt sig att använda internet genom skolans undervisning (även här kunde eleverna kryssa flera svar).

4.2 Inhämtning av fakta

Internet används enligt dessa elever sällan i skolarbetet, 42 av de 50 tillfrågade uppger att internet används till skolarbete mer sällan än en gång i veckan. 7 uppger att det används en gång i veckan, endast en respondent svarar 2-4 gånger i veckan. Vid de tillfällena då internet används för att hämta fakta till skolarbete är det främst inom SO- och språkämnen, 33 av de tillfrågade har svarat språk och 21 har svarat SO (här erbjöds eleverna att kryssa mer än ett alternativ). Fyra elever har använt det öppna alternativet för att även här påtala att internet inte används i någon större utsträckning i skolarbetet.

På frågan om de vänder sig till några speciella sidor på nätet för fakta och information, svarar 33 av de tillfrågade ja, och 24 av dessa uppger Wikipedia som den webbplats de vänder sig till. Några andra sidor som nämns är ne.se (Nationalencyklopedin på webben), mult.se, glosor.nu och webbmagistern.se. På frågan hur man annars går tillväga för att hitta fakta på internet, svarar 23 elever att de söker med hjälp av Google och två skriver att de söker, men uppger inte med vilket verktyg. Några svar spretar, två elever menar att man chattar för att hitta fakta på internet och några elever skriver även här att de inte brukar använda internet för att söka fakta i skolan. En elev menar att man får titta i en bok istället och en elev konstaterar helt enkelt att hon/han inte vet hur man ska gå tillväga för att hitta fakta på internet.

Huruvida det är skillnad på faktasökande i skolan jämfört med privat, är något som respondenterna har skilda uppfattningar om. En majoritet, 31 av de 50 tillfrågade, svarar förvisso att det inte är någon skillnad, men 18 svarar ändå att det föreligger en skillnad och motiverar det svaret på lite olika vis (en elev svarade inte på frågan). En elev menar att skillnaden är att i skolan ägnar man sig åt arbetet, medan man hemma kollar Facebook, spelar, och bloggar, en elev menar att ”i skolan söker jag på sådant jag behöver veta till en uppgift, hemma eller hos en kompis söker man oftast fakta om kändisar eller så”, någon svarar att hon/han är mer noggrann i skolan, någon annan menar att skillnaden är att ”man är mer noggrann och man får mer hjälp och förslag”, om detta avser skolan eller hemmet framgår inte. Några elever antyder att skillnaden ligger i att skolan har datorer med lägre prestanda, ”skolans datorer kan man knappt gå in på”, ”datorerna är annorlunda”, ”datorerna på skolan har dåligt internet”, är några av dessa svar.

4.3 Trovärdighetsbedömning och källkritik

Vem eller vilka som skriver och publicerar texter på internet är något som eleverna inte har en klar uppfattning om, i den mån de ens har svarat på frågan finns vissa variationer i svaren. En del har bara kort konstaterat att de inte vet, medan vissa mer enigmatiska svar som ”dom som

skapat datorerna” också redovisas. Många verkar ändå ha en uppfattning om att du inte behöver vara en auktoritet för att publicera text på internet. Miljoner olika människor skriver det som finns på internet, menar en respondent, en annan menar att ”väldigt många runt hela världen” författar texter på nätet, ”allt från privatpersoner till författare och dom som jobbar på olika tidningar”. Kort och gott ”alla”, menar två respondenter. Barn och vuxna och gamlingar skriver det som finns på internet, enligt en elev. Sammanlagt ger 20 elever tydligt uttryck för att det är fritt för vem som helst att skriva på nätet. En respondent försöker med att ”forskare eller bloggare” är de som publicerar texter. Ett vanligt svar är att de som äger webbplatsen skriver.

För många av dessa elever verkar tankarna inte gå så mycket till fakta och samhällsinformation, som till bloggar och sociala medier. De som skriver är ”bloggare, dom som äger sidorna och dom som skriver vad dom gör eller så på till exempel facebook eller twitter”, menar en elev. Sammanlagt svarar 13 av de tillfrågade att de inte vet, varav en tillägger att hon/han inte heller bryr sig om det.

29 av 50 svarar att de har påträffat information som visat sig varit osann. På följdfrågan hur detta uppdagades, finns olika varianter av svar. En respondent menar att denne märkte det på texten, men utvecklar inte detta vidare. Liknande menar en elev att det som hon/han läste helt enkelt ”lät överkligt”, och på så sätt förstod att det inte kunde stämma. Några respondenter ger uttryck för att det de läst har framstått som mindre trovärdigt i jämförelse med andra texter, någon uttrycker det som att ”jag märkte det genom annan fakta”, ett par elever skriver att de har läst något på nätet, men att det sedan stått något motsägande i tidningen. Flera elever verkar ha uppmärksammat felaktigheter i förhållande till sin egen eller någon annans erfarenheter eller kunskap. Föräldrar säger något annat än internet, eller som en elev uttrycker det, att ”alla runtomkring säger emot det som stod på nätet”. En annan variant är att eleven på internet har fått information om något som ska ske, men som sedan aldrig inträffat. ”Man har fått veta det i verkligheten”, som en respondent uttrycker det. En elev skriver att det uppdagades genom ”att jag testade, och att det inte alls stämde”, vad som testades, och hur, framgår dock inte.

På frågan hur eleverna reagerar om de påträffar olika texter med motstridiga påståenden, varierar svaren också en del. Frågan var formulerad som följer: om du läser om något på olika internetsidor, och de innehåller fakta som säger emot varandra, vad gör du då? Här erbjuds eleverna återigen olika svarsalternativ, och 17 respondenter har kryssat första alternativet, att man struntar i dem och letar på någon ny sida. Hela 22 respondenter uppger att de jämför med vad som står i andra källor (till exempel böcker och andra internetsidor). Fem anger att de

frågar sin lärare vad som stämmer, fem att det inte spelar någon roll om de säger emot varandra. Tre elever använder det öppna alternativet, varav två uppger att de frågar sina föräldrar om råd. En elev förklarar att denne ”går in på andra sidor och kollar hur många som har skrivit samma sak”. En elev har inte svarat på frågan. Att antalet svar överstiger antalet respondenter beror förmodligen på ett missförstånd. På många av tidigare frågor har respondenterna erbjudits att kryssa flera svarsalternativ.

Nästa fråga ber eleverna förklara, om de kan, vad källkritik innebär. Här har en majoritet, 40 respondenter, undvikit att svara eller uppgett att de inte vet. Bland de som ändå svarat finns en del olikartade uppgifter. Källkritik innebär att all kritik kommer från en speciell person, menar en respondent, denna tankegång utvecklas dock inte. Ett par respondenter menar att kritik är när man är negativ, men tar inte nästa steg att spekulera i vad källkritik skulle kunna innebära. Jag vet bara vad kritik är, konstaterar ett par elever, men ger tyvärr inte denna definition skriftligen och spekulerar inte heller i vad källkritik skulle kunna innebära. Källkritik har att göra med om en internetsida har fått bra eller dålig kritik, enligt en elev. En källa är något företag eller en tidning, menar en respondent, och kritik är vad man tycker. Enligt en respondent betyder källkritik att en källa har skrivit en sak och en annan källa säger att första källan har fel. ”Jag tror att det betyder att olika tidningar eller andra sidor kanske skriver något dumt eller osant om någon person”, svarar en elev.

Följdfrågan är hur respondenten lärt sig begreppet källkritik och den har relativt få av respondenterna, 10 stycken, svarat på (var av fyra svarar att de inte vet, och en att hon/han inte har fått lära sig det). Bland svaren återfinns att man läst sig till det, att man lärt sig genom TV, och att man lärt sig från sina föräldrar.

5. Diskussion

Här diskuteras undersökningens resultat. Diskussionen utgår helt från ovan redovisade undersökning, kopplad till litteratur- och forskningsgenomgången.

I bakgrundslitteraturen berörs problematiken med informationens tillförlitlighet på internet av de flesta författarna. På internet är informationen fri, i den mening att alla med en internetuppkopplad dator teoretiskt sett kan delta i kommunikationen som sker på nätet. Den som vill publicera en text för andra att läsa har all möjlighet att göra det. I och med att information har digitaliserats kan texter på ett helt annat sätt än i tiden före internet hittas, läsas, kopieras och länkas samman, och därmed nås av fler människor. Det finns onekligen många fördelar med detta, menar många av författarna, men det ger en komplicerad källkritisk situation. Det fria informationsflödet på internet innebär att den värdefulla informationen, likväl som felaktigheter, missuppfattningar och rena lögnar, kan spridas och dupliceras i nära nog oändlighet, och den som söker information är ofta utelämnad till sitt eget omdöme. Inte minst är detta problematiskt för skolan.

Det som detta arbete i första hand syftar till är att få en inblick i hur medvetna elever i skolan är om problematiken och hur kritiskt de granskar den information de tar del av på internet. I andra hand syftar det till att få en inblick i hur internet används som informationskälla. Teori och tidigare forskning angående det förra har visat sig vara ett något större problem att finna än vad som från början var väntat. Med tanke på att internet är under ständig utveckling, söktes företrädesvis litteratur från de senaste fem åren. Antingen är skolelevers förhållande till den källkritiska situationen på internet inte något som varit i blickfånget de senaste åren, eller så är ny forskning på väg, men det har hursom varit det svåraste att få en stabil grund till. Större delen av litteraturen och forskningen som nu refereras till är något äldre än önskvärt. Detta kan uppfattas som ett problem, då den tekniska utvecklingen och utbyggnaden av internet de senaste tio åren antagligen också bör ha fått effekt på vanor hos användarna.

Frågeställningarna som arbetet utgår ifrån är: hur kan elever nå information på internet?, gör eleverna någon bedömning av informationens trovärdighet?

Angående hur elever kan nå informationen på internet, kan nog litteratur- och forskningsgenomgången sammanfattas med att eleverna gör det så enkelt för sig som möjligt. På grund av internets komplexa och ostrukturerade form, menar flera av författarna, lämnar man över till en sökmotor att finna informationen. Elever som jobbar med så kallade

forskningsprojekt går inte långt från sökmotorns träfflista, och tar inte gärna tid att läsa in sig på texterna. Även om frågorna är öppet formulerade för att uppmuntra ett mer reflekterat lärande, söker eleverna ett rätt svar. I flera undersökningar var de texter eleverna lämnat in klippta och klistrade från olika internetkällor. I många fall anpassar man helt enkelt uppgiften efter vilken information som dyker upp på en sökning. Flera av författarna menade därför att huvudfokus för den här typen av undervisning bör ligga på att kritiskt granska och bearbeta informationen, om den så kallade fjärde basfärdigheten ska utvecklas.

I Herwalls och Enochssons intervju- och observationsstudier med skolelever berörs frågor om trovärdighet på internet. Herwall noterar att många elever i någon utsträckning har sett ett trovärdighetsproblem med information på internet, och vissa ger uttryck för att det är säkrare att söka sig till litteratur, men att internet ändå används av bekvämlighetskäl och vana. Enochsson ser i sin undersökning att många elever, i den mån de reflekterat över det, verkar ha en föreställning om att man bara får lägga upp sådant som är sant på internet, eller be om lov innan man publicerar. Det fanns exempel på att elever tidigt kunde reflektera över trovärdigheten, och att det i de fallen berodde på att läraren hade låtit dem ta tid att diskutera och reflektera. Många elever uttryckte att vem som helst kan skriva på internet, och att de inte alltid hade lovvärda intentioner. I en undersökning av Hirsch, refererad till i *Textflyt och sök slump*, konstateras att elever tar liten hänsyn till en källas auktoritet och tillförlitlighet, utan bedömer informationens relevans efter hur intressant den uppfattades vara, eller om det handlar om det som eleven för tillfället arbetar med.

5.1 Internetanvändning

Det kan nog konstateras att eleverna i undersökningsgruppen använder internet i hög utsträckning, men inte främst till skolarbete. De allra flesta respondenter uppger att de använder internet dagligen, likväl som de allra flesta uppger att internet används till skolarbete mer sällan än en gång i veckan. Att de även uppger att de vanligtvis använder internet till spel och sociala medier, aktiviteter som i många fall anses vara av ringa didaktiskt värde, antyder också att den större delen av internetanvändandet sker privat. Användandet av sociala medier berörs inte i någon större utsträckning i litteratur och forskning, detta beror möjligtvis på att litteraturen inte är helt ny. Användandet av sociala medier kan vara något som ökat på senare år.

Att döma av respondenternas svar på hur de lärt sig använda internet, så är det inte något de lärt sig genom skolans undervisning, utan genom att använda internet hemma. Med viss reservation för att frågan egentligen är svår att besvara; det är förstås inte alltid man är

medveten om exakt hur man har lärt sig något. Eleverna själva verkar i alla fall uppfatta det som att internetanvändande inte är något de lärt sig i skolan, vad detta beror på är svårt att veta. Undersökningen *Svenskarna och internet* visade att många barn börjar använda internet redan vid tre års ålder, så när de börjar skolan är de förmodligen redan flitiga internetanvändare. Kanske resonerar man från skolhåll på så vis att det inte behövs undervisning i sådant som eleverna redan är förtrogna med.

5.2 Inhämtning av fakta

Att eleverna i undersökningen tydligt uttrycker att internet används sällan i skolarbetet är anmärkningsvärt, och kan tolkas på olika sätt. Det kan vara lärarna som medvetet väljer bort att använda datorn. Herwall menar att den internetuppkopplade datorn är problematisk för skolan, inte bara för att det finns ett trovärdighetsproblem på internet, utan för att det erbjuder så många handlingsalternativ och stimuli att skolans möjlighet till kontroll över elevernas aktivitet och kunskapsutveckling anses reducerad. Kanske upplever man att det är svårt att skapa en meningsfull pedagogisk situation med en internetuppkopplad dator. I litteratur- och forskningsgenomgången konstateras att undervisning där eleverna använder sig av olika informationskanaler för att svara på en frågeställning har blivit vanligare i takt med att datortekniken brett ut sig. Kanske syns här en antydning till en tillbakagång av den typen av undervisning. Resultatet kan också vara uttryck för en önskan hos eleverna att använda IT och internet i högre utsträckning än vad som idag är fallet. Att eleverna kan ange i vilka ämnen de vanligtvis använder internet ger ändå en antydning om att det förekommer med viss regelbundenhet. Att internet skulle användas till faktainsamlande inom just språkämnen är förvånande, och kan möjligen bero på en friare tolkning av vad fakta innebär. Man kan spekulera i om eleverna eventuellt avser användandet av nätbaserade ordlistor. Det vanligaste svaret efter språk är SO, vilket verkar rimligt utifrån kursplaner för SO-ämnena – det uttrycks som tidigare nämnt explicit i kursplanen för samhällskunskap att eleverna ska ges förutsättning att utveckla sin förmåga att söka information från bland annat internet.

När eleverna vill hitta fakta tyder resultatet av undersökningen på att de framförallt vänder sig till antingen sökmotorn Google, eller uppslagsverket Wikipedia. Några få andra uppslagsverk och faktasidor anges också. Huruvida Wikipedia äger trovärdighet skulle kunna diskuteras ingående, men det kan räcka att konstatera att det likt internet som helhet kan innehålla både mer eller mindre pålitliga texter. Precis som forskningen kring informationssökning enligt Enochsson i allmänhet visar hur barn söker och inte varför de söker på det sättet de gör, visar detta resultat endast hur elever finner informationen. En fråga

är hur eleverna annars skulle gå till väga för att finna relevant information. Litteraturen menar ganska entydigt att internets oöverskådliga och ostrukturerade informationsflöde gör det svårorienterat, och att man då måste vända sig till något, till exempel ett uppslagsverk eller en sökmotor, för att få struktur. Tiden ägnas annars till sökande, och ämnesstoffet hamnar i bakgrunden. Dilemmat är förstås att även om en sökmotor strukturerar upp informationen, så finns det fortfarande ingen granskning. Det finns ingen garanti för att man får relevant information, så i slutändan är man ändå utelämnad till sitt eget omdöme och kritiska förmåga. Kanske den elev som uppger att hon/han faktiskt inte vet hur man hittar fakta är den mest insiktsfulla.

5.3 Trovärdighetsbedömning och källkritik

I litteraturen har man uppfattat en tendens, åtminstone hos yngre elever, till en bekymmerslös inställning till information på internet. Enochsson ser hos en del elever en föreställning om någon form av granskande instans, som tar sig uttryck i uttalanden om att man bara får lägga upp det som är sant på internet, eller att man måste be om lov. När en flicka påpekar att vem som helst kan gå in på nätet och skriva någon, menar Herwall att det får ses som en förhållandevis kritisk hållning i sammanhanget. I undersökningen är dock detta ett relativt vanligt svar på frågan vem eller vilka som skriver det som finns på internet. Eleverna ger inte mycket antydan till en uppfattning om att de som skriver på nätet har någon form av auktoritet, endast en respondent nämner något om forskare. Om detta betyder att eleverna i denna undersökning är mer kritiskt inställda till texter på internet är däremot svårt att spekulera i. Resultatet skulle kunna vara ett utslag av ett kritiskt förhållningssätt, men det motsatta är också tänkbart. Svaren pekar på att många elever är medvetna hur fritt internet är, men det är inte säkert att de uppfattar detta som något problematiskt. För många av eleverna verkar tankarna inte gå så mycket till fakta och samhällsinformation, som till bloggar och sociala medier. Även på en del frågor som uttryckligen handlar om fakta, dyker en del svar upp som innefattar bloggar, chattar eller Facebook. Kanske är faktasökande inte något eleverna är intresserade av eller vana vid, utan att de istället använder internet primärt för nöje och sociala medier. Kanske ser eleverna det som att det inte är någon skillnad på olika typer av information, att text på internet är en del av ett åsiktsutbyte och att en faktasida inte nödvändigtvis äger större auktoritet än flyktiga textrader på Facebook. Måhända gör elevernas omfattande användning av sociala medier att de tydligare ser hur lättvindig kommunikationen på internet är, och därför enklare drar slutsatsen att vem som helst kan skriva vad som helst på nätet.

Många hade även varit med om att saker de läst på internetsidor visat sig vara osanningar, och en del svar kan tolkas som att vissa källor har högre auktoritet och trovärdighet än de nätbaserade. Traditionell media som TV och tidningar nämns ett flertal gånger som informationskanaler som avslöjat någon internetsajt. Flera elever verkar ha uppmärksammat felaktigheter i förhållande till sin egen eller någon annans erfarenheter eller kunskap, sina föräldrar verkar man till exempel kunna lita på över internet. Någon elev verkar mena att om det går på tvärs mot något allmänt vedertaget, ”alla runtomkring säger emot det som stod på nätet”, så är det inte det som står på nätet man litar på. Någon elev menar att det var något i texten som gjorde denne skeptisk, någon annan att det hon/han läst helt enkelt lät överkligt. Det hade varit mycket intressant att se vilka resonemang dessa respondenter skulle ha utvecklat i uppföljande intervjuer, nu finns dock bara dessa kortfattade svar att gå på. Detta är helt klart en brist med undersökningen. Det verkar finnas många elever som inte okritiskt tar till sig det de läser på nätet, utan gör en tydlig trovärdighetsbedömning. Utefter vilka kriterier är dock svårt att utröna, varför möjligheten att följa upp och gå djupare hade varit önskvärd. Detta kan möjligtvis vara ett område för framtida undersökningar.

Även frågan om hur man behandlar motstridig information ger ett intressant resultat, 22 respondenter menar att de gör jämförelser med andra källor som böcker eller andra internetsidor för att bilda en uppfattning om vad som är trovärdigt. Flera respondenter uppger också att de kollar med lärare eller föräldrar. Att en elev även menar att ”jag går in på andra sidor och kollar hur många som har skrivit samma sak”, antyder att denne är beredd att göra en källkritisk granskning av tveksam information. I litteratur- och forskningsgenomgången nämns att elever i en undersökning bedömde relevansen efter tre kriterier: att texten handlar om det ämne eleven arbetar med, att det är ny information, och att informationen skulle kunna intressera kamrater. En källas auktoritet och tillförlitlighet var dock lägre prioritet, menade man där. Om eleverna i denna undersökning utgår från dessa kriterier finns det inte underlag nog att uttala sig om, men det kan finnas fog att anta att eleverna inte bara blint litar på allt de läser på internet, utan att de tar viss hänsyn till en källas auktoritet och tillförlitlighet. Att eleverna sen inte verkar vara helt införstådda med vad själva begreppet källkritik innebär, betyder inte nödvändigtvis att de saknar förmåga att utvärdera en källa åtmonstone delvis efter källkritiska principer. Det framstår som att de har en grundläggande skepsis och är intresserade av att avgöra vilken trovärdighet en källa äger, även om de kanske inte tar hänsyn till alla de källkritiska principer som ställs upp i litteraturen. Detta är dock underlaget tunt för att uttala sig om.

Författarna är eniga om att lärare måste jobba medvetet för att elever ska bli kritiskt tänkande. I läroplan och kursplaner betonas vikten av att understödja utvecklingen av förmåga hos eleverna till att söka information på internet och värdera dess relevans och trovärdighet. Att eleven ska kunna söka information om samhället på ett fungerande sätt, och föra resonemang om informationens och källornas trovärdighet är ett kunskapskrav för betyg E i samhällskunskap i årskurs 5. I litteratur- och forskningsgenomgången menas vidare att arbetssättet med självständigt informationssökande endast gynnar högpresterande elever, och att elever som behöver mer stöd förlorar på det. Lärarna måste i sin undervisning hitta ett sätt att förhålla sig till källsituationen på internet, samtidigt som arbetssättet med forskningsprojekt kan vara problematiskt. Hur internet integreras i undervisningen, och vad resultatet av undervisningen är, skulle med tanke på detta vara ett mycket intressant ämne för vidare forskning.

5.4 Sammanfattning

Syftet med detta arbete är att få en inblick i om elever kan bedöma trovärdigheten hos information de finner på internet, samt att få en bild av hur de går till väga för att komma åt informationen. Arbetet utår från två frågeställningar: hur gör elever för att nå information på internet?, gör eleverna någon bedömning av informationens trovärdighet?

Även om resultaten inte är helt entydiga har vissa tendenser visat sig. Litteratur och forskning på området menar att internet är svårorienterat och att elever därför vänder sig till en sökmotor för att nå information. Undersökningens resultat antyder att eleverna hittar information via sökmotorer, men också nätbaserade uppslagsverk som Wikipedia. Undersökningen antyder vidare att eleverna inte har för vana att söka information på internet, utan använder internet i hög utstäckning till spel och sociala medier. Det finns viss antydning till kritiskt tänkande hos eleverna. Många är medvetna om att det är fritt för alla att publicera texter på internet och det finns tendenser till att ta information på internet med viss skepsis.

Källförteckning

Skrivna källor

Alexandersson, Mikael, Limberg, Louise, Lantz-Andersson, Annika, Kylemark, Mimmi, 2007, *Textflyt och sökslump*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling

Bell, Judith, 2006, *Introduktion till forskningsmetodik*, Lund: Studentlitteratur

Dahlgren, Peter (red.), 2002, *Internet, medier och kommunikation*, Lund: Studentlitteratur

Enochsson, AnnBritt, 2007, *Internetsökningens didaktik*, Stockholm: Liber

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Wängnerud, Lena, 2007, *Metodpraktikan*, Stockholm: Norstedts Juridik

Findahl, Olle, 2011, *Svenskarna och internet 2011*, Stockholm: Stiftelsen för internetinfrastruktur

Herwall, Patrik, 2003, *Barn@com*, Stockholm: HLS Förlag

Kihl, Maria, Andersson, Jens, 2008, *Internet*, Lund: Studentlitteratur

Leth, Göran, Thurén, Torsten, 2000, *Källkritik för Internet*, Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar

Limberg, Louise, Folkesson, Lena, 2006, *Undervisning i informationssökning*, Göteborg: Valfrid

Limberg, Louise, Hultgren, Frances, Jarneving, Bo, 2002, *Informationssökning och lärande – En forskningsöversikt*, Stockholm: Skolverket

Lindqvist, Martin, Söderlind, Peder, 2009, *Informationskompetens*, Stockholm: Santérus förlag

Nationalencyklopedin, 1992, Höganäs: Bra böcker

Nissen, Jörgen (red.), 2002, *Säg IT – Det räcker*, Stockholm: Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling

Norstedts svenska ordbok, 2003, Stockholm: Språkdata och Norstedts

Rask, Stig-Roland, 1999, *Med eller utan filter*, Stockholm: Stiftelsen för kunskap och kompetensutveckling

Stukat, Staffan, 2005, *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur

Svanelid, Göran, 2011, *The Big 5* (artikel publicerad i Pedagogiska magasinet nr 4, 2011)

Säljö, Roger, 2008, *Lärande i praktiken*, Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag

Elektronisk källa

<http://www.w3.org/TR/webarch/>, 2011-12-06

Styrdokument

Lgr-11 Läroplan och kursplaner för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, 2011, Stockholm: Skolverket

Lpo-94 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmen, 2009, Stockholm: Skolverket

Lpo-94 Grundskolans kursplaner och betygskriterier, 2000, Stockholm: Skolverket

Undersökningsdokument

Enkätundersökning genomförd 2011-12-14, enkäterna finns hos författaren.

Se bilaga 1 för frågeformuläret.

Bilaga 1

Allmänna frågor - internetanvändande

1. Hur ofta använder du internet?

- Flera gånger per dag
- En gång per dag
- 2-4 gånger i veckan
- En gång i veckan
- Mer sällan

2. Vad använder du internet till? Du kan kryssa flera svar.

- Spel
- Sociala medier (exempelvis Facebook, Twitter, MSN Messenger)
- E-post
- Läsa tidningar
- Skriva/läsa bloggar
- Hitta fakta och information
- Något annat: _____

3. Hur lärde du dig att använda internet? Du kan kryssa flera svar.

- Genom föräldrar/syskon
- Genom kompisar
- I skolan
- På egen hand
- Annat sätt: _____

Inhämtning av fakta

4. Hur ofta använder du internet i skolarbetet?

- Flera gånger om dagen
- 1 gång per dag
- 2-4 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- Mer sällan

5. I vilka skolämnen används internet för att hämta fakta? Du kan kryssa flera svar.

- SO (samhällskunskap, historia, religion, geografi)
- NO (fysik, kemi, biologi)
- Matematik
- Svenska
- Språk (engelska, hemspråk, tyska, spanska, franska)
- Andra ämnen: _____

6a. När du vill hitta fakta på internet till en skoluppgift, använder du då några speciella sidor?

- Ja
- Nej

b. Om du svarat Ja, skriv vilka sidor du brukar använda.

7. Hur kan man annars göra för att hitta fakta på internet?

8a. Är det skillnad på hur du söker fakta i skolan jämfört med andra ställen (till exempel hemma eller hos en kompis)?

Ja

Nej

b. Förklara varför du svarade så.

Trovärdighet och källkritik

9. Vem eller vilka skriver det som finns på internet?

10a. Har du någon gång upptäckt att det du läst på en internetsida inte varit sant?

- Ja
- Nej

b. Om du svarade Ja, hur märkte du det?

11. Om du läser om något på olika internetsidor, och de innehåller fakta som säger emot varandra, vad gör du då?

- Struntar i dem och letar på någon ny sida
- Jämför med vad som står i andra källor (till exempel böcker och andra internetsidor)
- Frågar min lärare vad som stämmer
- Det spelar ingen roll att de säger emot varandra
- Annat svar: _____

12a. Vad innebär källkritik?

b. Om du svarade på förra frågan, hur har du lärt dig det?

Övrigt

13. Finns det något annat du vill ta upp?
